

Az azonos tárgyú népszavazási kérdések szabályozása hatályos népszavazási törvényünkben

Témavezető: Dr Erdős Csaba adjunktus, SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar,
Alkotmányjogi és Politikatudományi Tanszék

1. BEVEZETÉS

A nép szava Isten szava – Táncsics Mihály 1848-as vitairatának címét szinte mindenki hallotta már. Felmerülhet bennünk a kérdés: hogy kapcsolódik vagy kapcsolódik-e egyáltalán ez a gondolat a népszavazás intézményének 2016-os szabályozásához. Rövid válaszom ennyi: igen, van összefüggés Táncsics kijelentése és a népszavazás között.

A népszavazás a választópolgárok számára fenntartott hatalomgyakorlási eszköz, amellyel valós befolyást gyakorolhatnak a politikai döntéshozatalra. Éppen ezért egy jogállamban kiemelkedően fontos kérdés, hogy a jogalkotó milyen korlátok közé szorítja a népakarat kifejezésének lehetőségét.

Bár a népszavazás intézményének története az ókorig nyúlik vissza, Magyarországon csak az 1989-es közjogi rendszerváltás által nyert elismerést a népszuverenitáson alapuló hatalomgyakorlás közvetlen eszköze. A demokrácia és a jogállamiság elvén nyugvó jogalkotás ekkor még gyermekcipőben járt – ennek köszönhető, hogy sok más törvény mellett az idő előrehaladtával a népszavazás szabályozása is korrekcióra szorult. A referendum szabályozása 1989 óta hosszú fejlődési folyamaton ment keresztül. Kutatásom során ezt a fejlődési utat jártam végig. Jelen dolgozatomban – a területi korlátokra tekintettel – az utolsó állomást, a népszavazásról szóló törvény 2016-os módosítását mutatom be közelebbről, fókuszban a versengő tényállások, az azonos tárgyú kérdések problémájával.

2. A NÉPSZAVAZÁS MINT A HATALOMGYAKORLÁS ESZKÖZE

2.1. Az Országgyűlés és az országos népszavazás kapcsolata

Alaptörvényünk B) cikke deklarálja a jogállamiság és a népszuverenitás elvét: *a nép hatalmát választott képviselői útján, kivételesen közvetlenül gyakorolja.*²

[1] SZE egységes, osztatlan képzés, Jogász

[2] Atv. B) cikk (4)

Ez a gyakorlatban a közvetlenül választott Országgyűlés – mint a közhatalom képviselőik útján történő gyakorlása – és a népszavazás – mint kivételes, közvetlen eszköz – intézményén keresztül valósul meg. E két hatalomgyakorlási eszközt az Alaptörvény az Állam című fejezetben részletezi. Az Országgyűlés és az országos népszavazás alaptörvénybeli sorrendiségét értelmezhetjük egyfajta hierarchikus viszonyként is a két hatalomgyakorlási forma között, de a tudományos életben sincs konszenzus abban, hogy a közvetett hatalomgyakorlás a közvetett felett állna (vagy fordítva) vagy egymással egyenlők lennének.

Égész Nyugat-Európában megfigyelhető tendencia a képviseleti demokrácia térnyerése, egyfajta győzelme a közvetlennel szemben. Ez azonban nem jelenti annak kizárólagosságát. Az európai államok többsége nagyon hasonló módon, egyértelműen meghatározott keretek között engedi közvetlenül érvényesülni a népakaratot. A népszavazás minden államban egyfajta kiegészítő jelleggel bír, de egyúttal a képviseleti demokrácia korlátját is jelenti.³ Komplementer jellegű, hiszen – az Alaptörvény szövegéből is következik, hogy csak kivételesen alkalmazható eszköz. Korlátozó jellegét pedig az Nsztv. szabályozásából nyeri el; az eredményes ügödöntő népszavazás kötelezi az Országgyűlést.

2.2. Az azonos tárgyú kérdések problémája

Vizsgálatom középpontjában a népszavazási eljárás legérdekesebb és legaktuálisabb pontja, az azonos tárgyú kérdések problematikája áll. A szabályozás szükségessége a népszavazásnak mint hatalomgyakorlási eszköznek a súlyából adódik. A népszavazás eredménye ugyanis (az Alaptörvényből fakadóan) köti az Országgyűlést: amennyiben a kérdés eldöntése jogalkotási kötelezettséget keletkeztet, az Országgyűlésnek az érvényes és eredményes népszavazás napjától számított 180 napon belül az eredménynek megfelelő jogszabályt kell alkotni. A népszavazáson hozott döntés pedig a népszavazástól számított 3 évig köti a törvényhozót.⁴

A döntés kötelező erejéből következik tehát, hogy egyértelműen meg kell határozni az azonos tárgyú körökre vonatkozó kérdések szabályozását. Egy demokratikus jogállamban ugyanis megengedhetetlen – sőt elképzelhetetlen –, hogy azonos tárgyú körben két népszavazást írjanak ki egyszerre (vagy egymást követően több alkalommal a jogszabályban meghatározott időn belül). Megfelelő szabályozás hiányában ugyanis lehetne népszavazást tartani egy már eldöntött kérdésben még azon a határidőn belül, amíg az OGY az előző népszavazás által kötelezve van. Így a jogalkotó az új népszavazás általi jogalkotási kötelezettségét csak normaszegéssel tudná teljesíteni. Ha pedig nem teljesítené az újonnan keletkezett kötelezettségét, mulasztásban megnyilvánuló alkotmány sértést valósítana

[3] KUKORELLI ISTVÁN: A képviseleti és a közvetlen demokrácia az Alkotmánybíróság értelmezésében, in BITSKEY BOTOND (szerk.): *Tíz éves az Alkotmánybíróság*, 2000, Alkotmánybíróság, Budapest, 191–193. o.

[4] Nsztv. 31. §.

meg. Ugyanígy előfordulhatna olyan eset is, hogy két, azonos időben tartott, azonos tárgyú népszavazáson eltérő eredmény szülessen, ezzel ellentétes tartalmú döntéshozatalra kötelezve az Országgyűlést, amelynek a törvényhozó testület nyilvánvalóan nem tudna eleget tenni.

Az előbbiekből megállapíthatjuk, hogy az azonos tárgyú kérdések benyújtásának szabályozása elkerülhetetlen. A szabályozás módjára azonban nincs egy általánosan elfogadott, minden hiányosságot nélkülöző, hibátlan „varázssformula”. Pedig e problémakör „félreszabályozása” könnyen vezethet a referendum rendeltetésellenes használatához és az intézmény teljes kiüresítéséhez.

2.3. A népszavazás megjelenése a hazai jogrendszerben

A közvetlen demokrácia eszközrendszerét (a demokratikus hatalomgyakorlási rendszer részeként) Magyarországon az 1989-es rendszerváltásnak köszönhetjük. A népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló 1989. évi XVII. törvény az utolsó szocialista kormány regnálása idején fogadta el az Országgyűlés. Bár a törvény mai szemmel nézve nem felel meg teljes mértékben az alkotmányosság mércéjének és jelentős hiányosságokat fedezhetünk fel benne, kora társadalmi elvárásainak teljes mértékben eleget tett. A javaslat OGY-hez való benyújtásakor is elhangzott, hogy a Kormány a törvény kidolgozásakor figyelemmel volt a fejlett nyugat-európai demokráciák népszavazási gyakorlataira, szabályaira.⁵

Mindezek ellenére a népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló törvény kapcsán az Alkotmánybíróság több ízben is mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet állapított meg. A Tisztelt Ház végül az országos népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló 1998. évi III. törvénnyel (régii Nsztv.), és a hozzá kapcsolódó, a választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvény (régii Ve.) megalkotásával teremtette meg az összhangot az Alkotmány és a népszavazás törvényi szintű szabályozása között. A régii Nsztv. ezt követően több módosításon esett át, egyre bonyolultabbá és átláthatatlanabbá téve ezzel a szabályozást. Az egységesítés és jobb átláthatóság érdekében alkotta meg az OGY 2013. évi CCXXXVI. törvényt, melynek kidolgozásával a jogalkotó kiküszöbölte a korábban felmerült problémákat is.

[5] GULYÁS MÓNKA: A népszavazás intézménye – történeti-összehasonlító perspektívában, in *Politikatudományi szemle*, 1999/4. szám, 107. o. Ennek okát az Alkotmánybíróság 52/1997. (X.14.) számú határozatában fejtette ki: „Noha a Magyar Népköztársaságnak az 1949. évi XX. törvénybe foglalt Alkotmánya is tartalmazott rendelkezést a népszavazásról, e jogintézmény négy évtizeden át ténylegesen nem működött, s a népszavazással kapcsolatos részletkérdések jogi szabályozatlansága miatt valójában nem is működhetett; ekként a hatalom birtokosaként feltüntetett népnek még kiemelkedő jelentőségű ügyekben sem volt lehetősége a hatalom közvetlen gyakorlására. Emiatt az Ntv. megalkotásakor hasznosítható magyar tapasztalatok nem álltak a törvényalkotó rendelkezésére.”

3. A 2016. MÁJUSI TÖRVÉNYMÓDOSÍTÁS

A népszavazásról szóló 2013. évi CCXXXVI. törvény 2016. májusi módosítását az év elején egy népszavazás-kezdeményezés kapcsán történtek tették indokolttá. A Nemzeti Választási Iroda épületében február 23-án történt, „a kopaszok balhéjaként” elhíresült botrányos események ugyanis rávilágítottak arra, hogy a párhuzamossági moratórium akkori szabályozása olyan káros versenyt indukált, amely megengedhetetlen egy demokratikusan működő jogállamban. A Kormány az NVI és az NVB javaslatára dolgozta ki a benyújtási moratóriumra vonatkozó törvénymódosító javaslatot, melynek alapvető célja volt elejét venni a kérdések benyújtásakor kialakuló káros versengésnek. A javaslat – az indoklásában meghatározottak szerint – a benyújtási moratórium jelentős enyhítését, és a választópolgári népszavazás-kezdeményezés előtérbe helyezését hivatott megvalósítani.

A Kormány 2016. április 1-jén nyújtotta be az Országgyűlés elnökének az Nsztv. módosításáról szóló törvényjavaslatát.⁶ A javaslatot az Országgyűlés változtatások nélkül elfogadta, május 20-án a Magyar Közlönyben kihirdették, május 21-én pedig hatályba is lépett.

Patyi András, az NVB elnöke a módosítás kapcsán elmondta, hogy az nem a korábbi szabályozás egyszerű kozmetikázása, hanem döntő jelenségű változást jelent. Véleménye szerint az új népszavazási szabályozás a kezdeményezést benyújtók versengése helyett egy véleményversenyt, szervezési versenyt indukál, ezzel pedig megerősíti a választópolgárok szerepét a népszavazási eljárásokban.⁷

Mint ahogy a javaslat indoklásában is olvashatjuk, a módosítás célja a benyújtási moratórium szabályainak enyhítése. Az eredeti szabály szerint ugyanis abban az esetben, ha egy kezdeményező már benyújtotta adott tárgyban a kezdeményezést, a továbbiakban azonos tárgyú kérdést nem lehetett benyújtani.⁸ A szabályozás ezen módszere esetén tehát a kérdések, pontosabban a kezdeményezők versengése (vagy versenyeztetése) valósult meg. Az elsőként benyújtott népszavazási kezdeményezést lehet, hogy hitelesítette az NVB – amennyiben az megfelelt az Alaptörvényben és az Nsztv.-ben meghatározott követelményeknek –, a másodikként benyújtott kérdés hitelesítését azonban a párhuzamossági moratóriumra alapozva garantáltan megtagadta a testület. A benyújtási moratóriumot a módosítás oly módon enyhítette, hogy a moratóriumot időben úgymond „kitolta”. A hatályos törvény szerint ugyanis azonos tárgyú kérdések benyújtására lehetőség van egészen addig, míg az NVB határozatot nem hoz arról, hogy összegyűlt a népszavazás kiírásához megfelelő számú (azaz 200.000 támogató aláírás), és határozata jogerőre nem emelkedik.⁹ Ezzel tehát lehetővé vált a párhuzamos

[6] T/9894. számú törvénymódosító javaslat.

[7] Patyi: Paradigmaváltást jelenthet a népszavazási törvény módosítása (forrás: 24.hu – <http://24.hu/belfold/2016/04/14/nvb-elnok-az-uj-nepszavazasi-javaslat-nem-kozmetikazas/> letöltve: 2016. november 5.)

[8] Nsztv. 8. § (1) a)-f) pontok, hatályos: . 2014. január 18. – 2016. május 20.

[9] Nsztv. 8. § (1) a).

aláírásgyűjtés azonos tárgyú kérdésekben, melynek következtében a „versenyt” a kezdeményezők helyett az aláírásgyűjtők vívják meg. Amint azonban az aláírók számáról szóló NVB határozat jogerőre emelkedett, az azonos tárgykörben folyó aláírásgyűjtést meg kell szüntetni, az NVI által kiadott aláírásgyűjtő ívet pedig vissza kell adni,¹⁰ valamint a továbbiakban azonos tárgyban új kérdés az NVB által nem hitelesíthető.¹¹

A módosítás a fentiekén túl más változást is hozott: előtérbe helyezte a választópolgári kezdeményezést a Kormány és a köztársasági elnök kezdeményezésével szemben. Az Nsztv. 8. § (2) bekezdése értelmében ugyanis azután, hogy egy adott tárgykörben választópolgár népszavazást kezdeményezett, sem a köztársasági elnök, sem a Kormány nem nyújthat be azonos tárgyú kérdést. Bár e változtatást a módosító javaslat részletesen nem indokolja, az több okkal is alátámasztható. (Ezeket részletesebben a következő pontban fejtem ki.)

3.1. A szabályozás kritikája

Mivel a népszavazási törvény módosításának hatályba lépése óta még egy év sem telt el, a gyakorlat még sem cáfolni, sem igazolni nem tudta azt a hipotézist, hogy az új jogszabály alkalmas lesz megalkotója céljainak megvalósítására. Éppen ezért a módosítás kritikájának megfogalmazásához esettanulmányt nem tudok segítségül hívni, azt elméleti síkon tudom elvégezni.

3.1.1. A moratórium enyhítése

A párhuzamossági moratórium szabályozása hosszas fejlődési utat járt be a népszavazás intézményének 1989-es bevezetése óta. Bár a jogalkotó mindig igyekezett az éppen aktuális problémákra választ adva egy minden tekintetben hiánytalan jogszabályt megalkotni, ez nem sikerült maradéktalanul.

A Kormány 2016. áprilisi törvénymódosító javaslata is egy botrányos eseményre adott válasz, amely a választási szervek javaslatainak alapul vételével született meg. Ennek köszönhetően az új szabályozás alkalmazásával lényegében lehetetlenné vált a „kopaszok balhájához” hasonló visszás helyzetek kialakulása. Mivel a versengés a Nemzeti Választási Iroda előteréből időben és térben is áthelyeződött, a példában említett, vagy ahhoz hasonló jogkorlátozó viselkedéshez semmilyen szervezetnek vagy magánszemélynek sem kell nyúlnia ahhoz, hogy elsőként élhessen a népszavazás-kezdeményezés jogosultságával.

A verseny tehát az aláírásgyűjtés folyamatára helyeződött át: a jogszabály lehetővé teszi, hogy egymással párhuzamosan fusson aláírásgyűjtés több, azonos tárgyú kérdésben. Ennek köszönhetően a választópolgárok népszavazási szerepe is felerősödött. Támogató aláírásuk ugyanis nagyobb jelentőséget nyert azért, hogy addig folyhat a párhuzamos aláírásgyűjtés, amíg az egyik kérdésben összegyűlt 200.000

[10] Nsztv. 19/A. §.

[11] Nsztv. 11. § (5).

érvényes aláírás, amelyet az NVB jogerős határozatában megállapított. Ezzel együtt nőtt a választópolgárok népszavazási eljárásban való részvételének lehetősége is, a kezdeményezések ugyanis nagyobb eséllyel kerülhetnek a választópolgárok elé, akik így dönthetnek arról, hogy támogatják-e az indítványt.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a népszavazás-kezdeményezési statisztikák alapján ritkán fordul elő olyan eset, hogy egy választópolgári kezdeményezés párt támogatása nélkül megszerezze a szükséges számú támogató aláírást. Ez alapvetően arra vezethető vissza, hogy a pártok eleve rendelkeznek kiterjedt szervezeti háttérrel – párttagokkal, aktivistákkal – akik könnyen mozgósíthatók egy népszavazási aláírásgyűjtés esetén is. Ilyen „szervezeti fegyverrel”¹² a párthoz nem kötődő népszavazás-szervezők nem bírnak. Emiatt a párttámogatással bíró népszavazás-kezdeményezések versenyelőnye megmaradt. Ezzel együtt jár a pártosodás erősödése, amely a közvetlen demokrácia és a népszavazás civil arcának elhalványulásához vezethet, helyébe pedig végső soron a pártokrácia léphet.

Nem szabad megfeledkezni azonban arról sem, hogy ez a jelenség milyen előnyöket hordoz magában. Abban az esetben ugyanis, ha egy párt a „szárnyai alá vesz” egy kezdeményezést és támogatja azt, szinte biztos, hogy abban a kérdésben népszavazást fognak tartani. Így pedig olyan kérdések kerülhetnek az Országgyűlés elé és olyan döntések válhatnak kikényszeríthetővé, amelyekben a központi kormányzat önmagától nem, vagy eltérő tartalommal hozott volna döntést.

Ki kell emelni azonban azt is, hogy a benyújtási moratórium hatályos szabályozása tovább erősítheti az aláírásgyűjtésre vonatkozó kedvezőtlen statisztikát és könnyen válhat a közvetlen hatalomgyakorlás megvalósulásának korlátjává. A törvény – jelenlegi formájában – nem szab határt az adott tárgykörben benyújtható kezdeményezések számának. A népszavazás és az országgyűlési képviselő-választás párhuzamba állításával azonban rögtön megérthetjük, hogy ez milyen kockázatot is rejt magában. Általánosan érvényesülő elvként elfogadhatjuk, hogy amikor a képviselő-jelöltséghez szükséges feltételek enyhülnek, ugrásszerűen megnő a jelöltek száma. Ez a választások során a szavazatok elaprózódásához vezet, melynek következtében egy jelölt sem tudna jelentős előnyre szert tenni. Ezt az elvet lefordíthatjuk a népszavazásokra is. Mivel 2016 májusában enyhültek a benyújtási moratóriumra vonatkozó szabályok, több kezdeményezés kerülhet az aláírásgyűjtés szakaszába. Ezzel ugyan egyrészt erősödik a választópolgárok népszavazási eljárásban betöltött szerepe, csökken azonban annak az esélye, hogy egy kezdeményező 200 000 támogató aláírást össze tudjon gyűjteni. Ennek egyik oka – amint azt a fentiekben már megjegyeztem – , hogy a párthoz nem kötődő szervezők nem rendelkeznek a szükséges szervezeti háttérrel ahhoz, hogy országszerte aláírásgyűjtést tudjanak szervezni. A másik oka, hogy a támogatás – mint egy sok jelöltes választáson a jelöltek között – a kezdeményezők között el fog aprózódni. Nehéz elképzelni ugyanis

[12] Karl Kautzkyt idézve jellemzi a pártokat Bihari Mihály, s mutat rá a szervezettségre mint a modern pártok egyik ismérvére. Lásd: BIHARI MIHÁLY: *Politológia*, 2013, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 299. o., 304–305. o.

olyan esetet, amelyben egy kezdeményező visszavonná saját kérdését azért, hogy egy azonos tárgyú és akár azonos tartalmú kérdésnek teret engedjen. Annak pedig szintén csekély a valószínűsége, hogy egy választópolgár, aki támogatja az adott tárgyban tartandó népszavazás ötletét, minden abban a tárgyban kérdést benyújtó szervezőt megkeressen, hogy kezdeményezésüket aláírásával támogassa és ezáltal mindegyiknek egyenlő lehetőséget biztosítson a 200 000 aláírás eléréséhez.

A törvénymódosítás, amelynek alapvető célja a közvetlen hatalomgyakorlás lehetőségeinek kiszélesítése volt, magában hordozza annak a veszélyét, hogy az enyhe kezdeményezési szabályok miatt, külső beavatkozás nélkül korlátozódjon a közvetlen hatalomgyakorlás tényleges megvalósulása.

3.1.2. A választópolgári kezdeményezés elsőbbsége

A törvénymódosítással a választópolgári kezdeményezés előtérbe került a Kormány és a köztársasági elnök kezdeményezésével szemben. Ezt az Nsztv. 8. § (2) bekezdése úgy fejezi ki, hogy „[a] szervező által népszavazásra javasolt kérdés benyújtását követően a köztársasági elnök és a Kormány nem nyújthat be azonos tárgyú kérdést” addig, amíg jogerős döntéssel biztossá nem válik, hogy a kezdeményezés meghiúsult, vagy a népszavazás megtartásáig, érvényes és eredményes népszavazás esetén pedig a törvényben meghatározott három év leteltéig, amíg a népszavazás eredménye az OGY-t köti.

E különbségtételre sem a törvényjavaslat általános, sem annak részletes indokolásában nem találunk magyarázatot, néhány érveléssel azonban alátámasztható a módosítás.

Elsőként azzal lehet megindokolni a különbségtétel szükségességét, hogy alapvető eltérések mutatkoznak a népszavazási eljárásban a kezdeményező személyétől függően. Mivel a Kormány vagy a köztársasági elnök kezdeményezése esetén a kérdés hitelesítése után nincs szükség támogató aláírások összegyűjtésére, a hitelesített kérdés az NVB-től rögtön a Házelnök, majd az Országgyűlés elé kerül, ahol az OGY dönt a népszavazás elrendeléséről. Ha a párhuzamossági moratórium tekintetében az Nsztv. nem tenne különbséget, az eljárási eltérésekből adódóan a köztársasági elnök vagy a Kormány kezdeményezése minden esetben szükségképpen megelőzné adott tárgyban a választópolgári kezdeményezést. Ez lényegében a választópolgár népszavazás-kezdeményezési jogának kiüresedéséhez vezetne, amelyet egy jogállam a demokratikus hatalomgyakorlás folyamán nem engedhet meg, ezért az Nsztv. fenti különbségtétele egyben a jogállamiság és a jogbiztonság egyik garanciájaként is szolgál.

A szabályozás szükségessége mellett szólhat egy másik, az előzőnél elméletibb érv is. Ahogy azt Patyi András, az NVB elnöke is megfogalmazta a javaslat kapcsán: az új népszavazási szabályozás megerősíti a választópolgárok szerepét a népszavazási eljárásokban. A benyújtási moratórium új szabályozásának köszönhetően ugyanis több népszavazási kezdeményezés juthat el az aláírásgyűjtés fázisába, tehát azok nagyobb eséllyel kerülhetnek a választópolgárok elé. Mivel az aláírásgyűjtés

során több kérdés verseng egymással a 200.000 támogató aláírásért, egy-egy aláírás is sokkal nagyobb jelentőséggel bír. Ezt a megerősítést szolgálja tehát az is, hogy a köztársasági elnök és a Kormány kezdeményezésére szigorúbb párhuzamossági szabályok vonatkoznak.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

A fentieket összefoglalva megállapítható, hogy a benyújtási moratóriumra vonatkozó új szabályozás valóban „enyhített” a korábbi szigorú szabályokon. Jelenlegi formájában alkalmas lehet arra, hogy biztosítsa a népszavazás eszmeiségének érvényesülését a gyakorlatban is és hatékonyan megakadályozza a korábbiakhoz hasonló visszaélések bekövetkezését. Ugyanakkor azt sem vitathatjuk, hogy a szabályozás olyan kockázatokat rejt magában, amelyek megnehezíthetik a jogintézmény működését.

Ezen okokból kifolyólag nehéz egyértelmű választ találni arra a kérdésre, hogy a jelenlegi szabályozás el fogja-e érni a számára kijelölt célt és egyben kellőképpen tud-e érvényesülni a hatalomgyakorlás közvetlen formája a közvetett mellett. Mivel számos érv hozható fel a hatályos koncepció mellett és ellen is, ezek alapján nem tudunk döntést hozni. Azt kell mérlegelnünk, hogy a több előny vagy több hátrány fakad az aláírásgyűjtők versenyztetéséből (a korábbi, kezdeményezőket versenyztető szabályozási modellel szemben). Véleményem szerint a hatályos modell több pozitívumot hordoz, mint negatívumot, ezért az eddigi szabályozási koncepciók közül a jelenlegi fenntartása lenne célszerű, ugyanis ez biztosítja a lehető legszélesebb körben a népszavazás-kezdeményezés lehetőségét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BIHARI MIHÁLY: *Politológia*, 2013, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest.
- GULYÁS MÓNIKA: A népszavazás intézménye – történeti-összehasonlító perspektívában, in *Politikatudományi szemle*, 1999/4. szám, 107–132. o.
- KUKORELLI ISTVÁN: A képviselői és a közvetlen demokrácia az Alkotmánybíróság értelmezésében, in BITSKEY Botond (szerk.): *Tíz éves az Alkotmánybíróság*, 2000, Alkotmánybíróság, Budapest, 191–203. o.

INTERNETES FORRÁSOK

- A választások hivatalos honlapja: www.valasztas.hu
- Az Országgyűlés hivatalos honlapja: www.parlament.hu
- 24.hu – <http://24.hu/belfold/2016/04/14/nvb-elnok-az-uj-nepszavazasi-javaslat-nem-kozmetikazas/> (letöltve: 2016. november 5.)